

<https://doi.org/10.5559/di.31.2.09>

Barbara A. Misztal TEORIJE DRUŠTVENOG SJEĆANJA

Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2021., 262 str.

U izdanju izdavačke i nakladničke kuće *Kršćanska sadašnjost* iz Zagreba 2021. godine objavljen je hrvatski prijevod svojevrsnoga sveučilišnog priručnika *Teorije društvenog sjećanja* Barbare A. Misztal, profesorice sociologije na Sveučilištu Leicester u Velikoj Britaniji. Englesko izdanje knjige objavljeno je 2003. godine, a za njegov hrvatski prijevod, izdan uz financijsku potporu Ministarstva znanosti i obrazovanja te Ministarstva kulture Republike Hrvatske, zaslužna je Jasna Čurković. Izdanje su recenzirali prof. dr. sc. Gordan Črpić i doc. dr. sc. Tomislav Anić.

Koncept društvenoga sjećanja, odnosno kolektivnoga pamćenja, jest, prema autoričinim riječima, jedna od važnijih tema kojima se današnje humanističke i društvene znanosti bave. Iako je zaokupljao istraživače još od antičke Grčke, konceptualno se razvijao u 20. stoljeću. Problematizirajući njegov društveni aspekt i razna iskustva, knjiga, ističe u predgovoru originalnoga izdanja sociolog Lary Ray, donosi uvid i sustavan teorijski prikaz kolektivnoga pamćenja te pridonosi dubljem razumijevanju temeljnih teorijskih izazova i istraživanja na tom području. Njezin je cilj, objašnjava autorica u *Uvodu*, ispitati doprinos socioloških teorija razumijevanju djelovanja raznih oblika i uloga pamćenja, odnosno pokazati u kojoj mjeri istraživanje pamćenja dovodi u pitanje dosadašnja so-

ciološka shvaćanja konstrukcije (društvenih) identiteta i raznoraznih sukoba. Naime, da bi prenijela zajednički pogled na svijet generiranjem društvenoga pamćenja koje bi usmjeravalo djelovanje ljudi, društva su oduvijek stvarala, održavala i reproducirala svoje stavove i odnos prema prošlosti, koristeći se nizom ideja, znanja i organiziranih praksi pomoću kojih se prošlost i danas usađuje, reproducira, rekonstruira, zaboravlja ili pamti. Analizirajući taj prikaz prošlosti te kako ljudi pridaju smisao zajedničkim pamćenjima, autorica zauzima intersubjektivni pristup. Ističe da je ono što se pamti duboko oblikovano onim što se dijeli s drugima, ali je i sjećanje na intersubjektivnu prošlost, na prošlo vrijeme proživljeno u odnosu prema drugim ljudima. Njezina je glavna pretpostavka da je pamćenje prije svega sposobnost individualnoga uma, odnosno pojedinačni umni čin, iako je kao dio kulture ograničeno društvenim kontekstom određene grupe koja ga konstruira pod utjecajem dominantnih diskursa i raznoraznih čimbenika – poput jezika, obreda ili praksa komemoracije. Podrazumijevajući proces izgradnje pamćenja kao društveni i kulturni, Misztal naglašava da je nužno propitkivati objekte, mjesta i prakse u koje je ugrađeno te istodobno analizirati ciljeve i djelovanja institucija koje su odgovorne za njegovu konstrukciju. Intersubjektivni pristup njegova proučavanja trebalo bi povezati s konceptom sebstva i uključivati razna pojedinačna tijela kao mjesta i prijenosnike društvenoga pamćenja, jer sjećanja, taj individualni mentalni čin oblikovan kolektivnim praksama, ističe autorica, ne odražavaju samo prošlost nego daju ljudima simbolički okvir unutar kojeg razumijevaju sebe i svijet oko sebe te oblikuju sadašnjost.

Knjiga se sastoji od šest poglavlja: *Iskustvo pamćenja*, *Preobrazbe pamćenja*, *Teorije sjećanja*, *Proces sjećanja*, *Sporne granice* te *Proučavanje pamćenja*. Poglavlja završavaju popisom preporučene literature te obuhvaćaju nekoliko manjih cjelina koje autorica započinje citatom nekog erudita ili mislioca. Nakon kratkog *Epiloga* dolazi *Pojmov-*

nik, koji nudi sažet pregled razvoja relevantnih teorijskih koncepata unutar ovoga područja, zatim bogata bibliografija na dvadesetak stranica i kazalo.

Usredotočujući se na prijelaz s usmenoga na pisani prijenos sjećanja i utjecaj informacijske tehnologije na stanje pamćenja, prva dva poglavlja posvećena su tumačenju koncepta i procesa pamćenja te analiziranju funkcija, statusa i povijesti pamćenja. Nakon kratkoga predstavljanja raznih oblika i vrsta pamćenja, prvo poglavlje, *Iskustvo pamćenja*, raspravlja o sociološkoj definiciji pamćenja i značenju kolektivnoga pamćenja u modernom društvu. Kolektivno pamćenje definira se kao prikaz prošlosti, koji istodobno dijeli cijela skupina, a koji definira njezin skupni identitet, daje smisao njezinoj sadašnjosti i viziju budućnosti. Ovaj koncept obuhvaća medije, prakse, mitove, spomenike, historiografiju, obrede, kontroverzna sjećanja, postavke kulturnoga znanja i druge elemente koji omogućuju analizu raznih fenomena – od individualnih do transnacionalnih oblika sjećanja. U istom poglavlju propitkuje se društvena konstrukcija pamćenja kroz glavne mnemoničke zajednice i institucije pamćenja. Predstavljanjem njihove uloge nastoji se proširiti razumijevanje o tome kako društvo izgrađuje pamćenje. Budući da je pamćenje prešlo put od usmenog izražavanja preko tiska do današnjih elektroničkih sredstava komunikacije, autorica ističe da ono ima vlastitu povijest, koja je uvelike povezana s promjenama načina komunikacije i tehnika moći, pa poglavlje završava raspravom o razvoju statusa pamćenja.

Raspravljajući o promjenama u reputaciji pamćenja, drugo poglavlje, *Preobrazbe pamćenja*, ukratko iznosi povijest pamćenja tako da prikazuje modifikaciju tzv.

pomagala pamćenja – od vizualnih mnemoničkih tehnika, preko pisama i tiska, do današnjih kompjuterskih metoda pohranjivanja, prijenosa i konstrukcije pamćenja. Autorica, referirajući se na podjelu francuskoga povjesničara Le Goffa, prema kojem se povijest kolektivnoga pamćenja može podijeliti na pet razdoblja, iznosi obilježja i specifičnosti pamćenja u usmenim kulturama, antici, predmodernoj Europi, modernom društvu te pamćenju danas. Pritom ističe i promjene u statusu i značenjima pamćenja od njegova mitološkoga i svetoga statusa u antici, kroz visok položaj koji je pamćenje zauzimalo u predmodernom razdoblju, u kojem je bilo shvaćeno kao izvor znanja i istine, sve do opadanja njegove vrijednosti u moderni. Misztal poglavlje zaključuje objašnjavajući da povijest pamćenja otkriva promjene povezane s čuvarima pamćenja – od svjetskih autoriteta, preko države i medija.

Sljedeća dva poglavlja istražuju i raspravljaju o teorijama društvenoga pamćenja. I dok ni jedna ne vodi baš računa o razini na kojoj se pamćenje odvija (individualno i društveno), ni o kontekstu pamćenja koji generira i konstruira ono što se doživljava kao pamćenje, treće poglavlje, *Teorije sjećanja*, donosi sažetak glavnih teorija o kolektivnome pamćenju. Njime je ujedno i objašnjena njegova društvena uloga. Poglavlje započinje Halbwachsovom teorijom kolektivnoga pamćenja, naglašavajući povezanost koncepta s društvenim skupinama kao temeljni teorijski doprinos. Nakon toga slijedi rasprava o prezentističkome pristupu, poznatom i kao *izmišljanje tradicije*, koji pretpostavlja da su slike prošlosti strateški konstruirane ili ponovno prisvojene kako bi odgovarale aktualnim društvenim interesima i potrebama. U ostatku poglavlja kritički se procjenjuje pristup popularnoga pamćenja, koji istražuje kako, kada i zašto neki društveni događaji imaju više izgleda postati dio popularnoga ili neslužbenoga pamćenja. Propitkujući i suvremena istraživanja, društvene i institucionalne odnose u produkciji pamćenja, Misztal konstatira da se pamće-

nje stalno restrukturira u pregovaračkom procesu kroz vrijeme te da ono nije ni mehaničko ni stabilno.

Pitanjem prirode pamćenja, istražujući kako je kolektivni konsenzus povezan s aktualnim misaonim procesom svake pojedinačne osobe, bavi se četvrto poglavlje, *Proces sjećanja*. Ono raspravlja o utjelovljenom pamćenju kao i o tome što određeno pojedinačno pamćenje čini društvenim. U tu se svrhu posebno razmatra i propitkuje uloga generacijskoga pamćenja i značenja *tradicije* u samom procesu oblikovanja sjećanja. Prilikom definiranja tradicije kao društvenoga prenošenja kulturne baštine unutar veće skupine, autorica se poziva na Goffmanov koncept interpretacijskoga ključa, smatrajući ga korisnim za razumijevanje uloge tradicije u pamćenju neke skupine.

Posljednja dva poglavlja definiraju i sagledavaju pamćenje unutar širega područja društvenih znanosti i glavnih područja tzv. studija pamćenja (eng. *memory studies*). Složeni odnos između studija društvenoga pamćenja i historiografije, filozofije i psihologije sažet je u petom poglavlju *Sporne granice*, koje zagovara potrebu interdisciplinarnosti unutar studija pamćenja te izgradnju dubljega shvaćanja društvenoga pamćenja, i to tako da se temeljito integriraju razni vokabulari i ideje u kontinuitet sa sociološkom tradicijom u proučavanju pamćenja. Kako napominje, autorica najprije razrješuje zbrku u shvaćanju odnosa pamćenja i povijesti, zatim opisuje povezanost pamćenja i vremena te nastavlja raspravom o pamćenju i mašti, prezentirajući transformaciju tih odnosa, njihovu otvorenost, fleksibilnost i dinamičnu prirodu. Budući da je pamćenje područje na kojem se artikuliraju javni i privatni interesi, vrijednosti i težnje, ono istodobno

predstavlja prostor u kojem se kontradikcije identiteta često osporavaju. Stoga poglavlje donosi i ilustraciju sukoba, odnosno spornih granica oko pamćenja. Primjera radi, govoreći o tzv. spornim pamćenjima, Misztal se osvrće na spomen-mjesta (spomenike), koji u suvremenom društvu sve više izazivaju određene rasprave.

Posljednje poglavlje, *Proučavanje pamćenja*, posvećeno je ispitivanju glavnih trendova u proučavanju pamćenja u društvenim znanostima, pružajući pregled četiriju najvažnijih područja istraživanja: istraživanje komemorativnih aktivnosti, istraživanja povezanosti između pamćenja i identiteta, proučavanje traumatskoga pamćenja te istraživanje povezanosti između pamćenja i pravde. Istraživanje navedenih područja proučavanja pamćenja pokazuje bogatstvo i njihov doprinos razumijevanju odnosa između nacija – država i njihovih prošlosti.

Prvi odjeljak bavi se istaknutim komemorativnim aktivnostima, koje zadnjih godina proučavaju mnoge studije o pamćenju rata, komemorativnih obreda te javnim i osobnim pamćenjima sukoba. S obzirom na veliko zanimanje za temu identiteta ne samo u sociološkim nego i u drugim tekstovima, sljedeći odjeljak bavi se sve većim brojem studija koje pokušavaju rasvijetliti povezanost između pamćenja i identiteta te prilikama u kojima nastaju stavovi prema prošlosti raznih skupina u raznim razdobljima njihove prošlosti. Na tragu studija o pamćenju i traumi, knjiga raspravlja o pamćenju holokausta i propitkuje kako te studije objašnjavaju promjene nekih država u poslijeratnim godinama u odnosu na stavove o holokaustu. U istraživanju o pamćenju traume, koje predstavlja glavno područje istraživanja, Misztal ističe da se rasprave o prošlosti u javnoj sferi usredotočuju na značenje traumatskih događaja te tvrde da otkrivanje i priznavanje istine o prošlosti predstavlja važan korak u očuvanju moralnosti. Sve veća svijest o važnosti uloge pravnoga sustava u oblikovanju kolektivnoga pamćenja usmjerava napore istraživanja na nova pitanja ko-

Ilham E-GOVERNANCE

ja se tiču odnosa između pamćenja i pravde, pa noviji pokušaji objašnjenja zašto su neki društveni događaji pogodniji za stvaranje društvenoga pamćenja također pridonose studijama koje povezuju pamćenje i društvenu pravednost. Zaključni odjeljak poglavlja bavi se upravo pitanjem retrospektivne pravde te pokazuje kako i zašto novi demokratski režimi stvaraju pamćenja i uz pomoć pravnoga sustava upozoravaju na zlodjela počinjena u prošlosti. Poglavlje ujedno rasvjetljuje ulogu društvenoga pamćenja u političko-društvenim prijelaznim procesima iz autoritarnoga režima u demokratski sustav.

Djelo *Teorije društvenog sjećanja* pruža jedinstven i sveobuhvatan uvid u sociologiju pamćenja, govoreći o pamćenju i svim podvrstama pamćenja (osobnom, kulturnom, kolektivnom). Preporučuje se studentskoj populaciji na ovom području studija, ali i svima onima koji se bave područjem kulturnih studija, povijesti ili politike, jer je njegova tematika interdisciplinarni koncept koji sadržajno koegzistira u raznim disciplinama – od sociologije i povijesti do politologije, psihologije, antropologije ili književnosti. Pisano jednostavnim stilom i razumljivim jezikom, uz mnogo primjera, vrlo se lako čita te intrigira radoznalost čitatelja da dalje istraži obuhvaćena područja. S obzirom na to da se prakse pamćenja sve više shvaćaju kao središnje obilježje suvremenih kultura, pri čemu studije društvenoga pamćenja postaju važan dio istraživanja glavnih problema i napetosti u suvremenom društvu, ovaj je "udžbenik" izvanredno polazište za razumijevanje i proučavanje društvenoga sjećanja, tj. kolektivnoga pamćenja.

Veronika Novoselac

Penerbit Deepublish, Yogyakarta, 2021,
123 pgs.

The right of internet access has been regulated in a United Nations resolution in 2016 as a human right that has to be observed by all member countries. This option insists on the requirement for the enforcement of human rights in multiple sectors which are connected to the development of democratization. The term democracy not only relies on absolute conceptions, but also, the accessibility for the public to take part in political mechanisms is its main reference. The democratic conception of government brings forth the term Good Governance. The term good governance itself originated in 1992, created by the World Bank in a report concerning government and development. Retnowati (2008) explained that good governance is an effective and efficient public service with a reliable judicial system. Public service, in this case, requires that the government be accountable or responsible to the public. As a result, internet-based information and communication sources become the locomotive for the development of the scope of government, including the responsibility for the fulfillment of equal human rights. Data released by Internet World Stats at the end of March 2021 show that the world reached 7,875,765,587 internet users, with the largest user population in the Asian continent of 4,327,333,821, or equivalent to 53.4%. Meanwhile, Australia has the lowest internet access with a total of 43,473,756 or 0.6% (InternetWorldStats, 2021).

A massive use of electronic devices is turning the paradigm of the public administration format of service as one similar to entrepreneurship, or known as the New Public Management (NPM), into the New Public Service (NPS). The NPS para-